

NIEUWSBRIEF

Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom

**Opgravingen in
Bergen op Zoom
*een bijzonder boek***

SIDS en de toekomst

Voor uw agenda

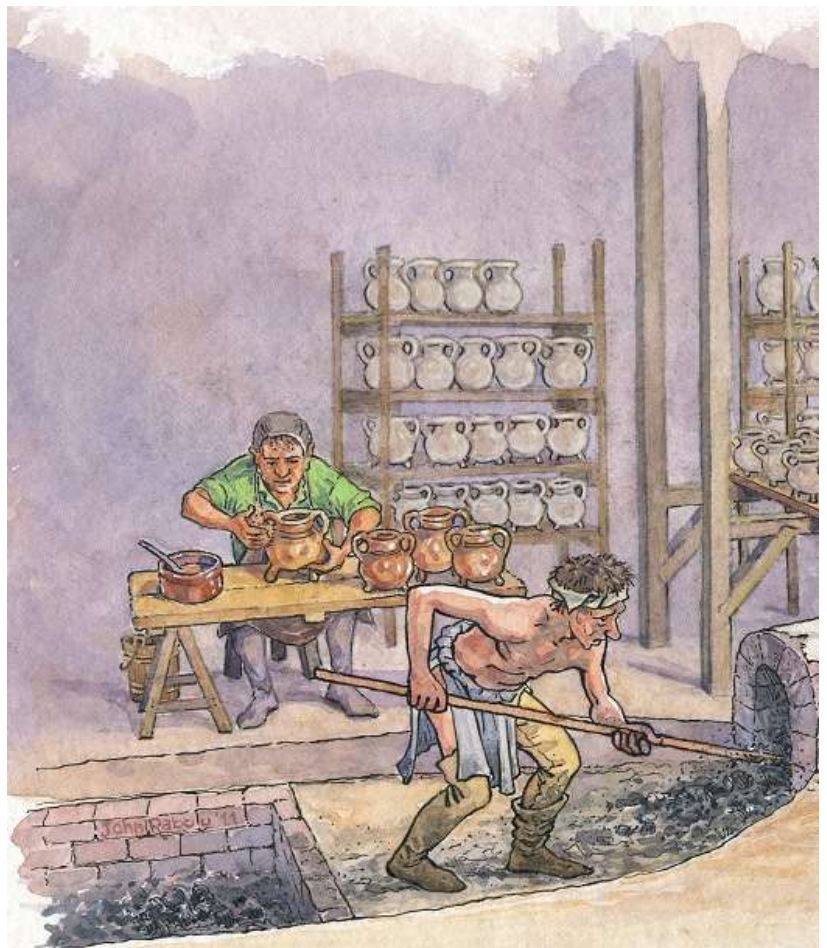
Terugblik excursie

Boekennieuws

**Archeologische
vondsten tijdens
rioolwerkzaamheden**

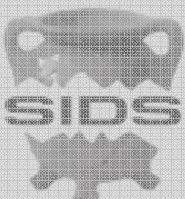
Het depot op zijn kop

Dringende oproep

Deel illustratie van John Rabou uit het boek 'Opgravingen in Bergen op Zoom'

Jaargang 14 - Nr. 54
December 2011

OPGRAVINGEN IN BERGEN OP ZOOM

De afsluiting van het jubileumjaar van de Stichting In den Scherminckel krijgt een heel bijzonder tintje. Op 2 maart 2012 verschijnt het schitterende boek 'Opgravingen in Bergen op Zoom'. Hiermee gaat een al lang bestaande wens van de stichting in vervulling. Het boek is tot stand gekomen in samenwerking met Stichting Matrijs te Utrecht. De kwaliteit en jarenlange ervaring van Stichting Matrijs staan mede borg voor een hoge kwalitatieve uitgave. Hoofdauteur van het boek is drs M.J.A. (Marco) Vermunt en co-auteur is H.L.A. (Alexander) van der Kallen. Deze auteurs hebben op basis van de vele opgravingen in en om Bergen op Zoom een wetenschappelijk verantwoorde, voor een groot publiek aantrekkelijke en goed leesbare publicatie tot stand gebracht.

Het boek neemt de lezer mee in een reis door de geschiedenis van Bergen op Zoom vanaf de Romeinse tijd en geeft een indruk van de rijkdom van het bodemarchief.

'Opgravingen in Bergen op Zoom' is het eerste overzichtswerk van archeologisch onderzoek in Bergen op Zoom, toegespitst op de periode 1992-2011 waarin veel nieuwe ontdekkingen werden gedaan, niet alleen van belang voor de stad zelf maar ook voor de hele regio.

Voorbeelden zijn de opgravingen van 1992 en 1999 van het middeleeuwse gasthuis, die voor het eerst (in de wereld) bewezen dat de Zwarte Dood inderdaad door de pestbacterie was veroorzaakt; daarnaast ook de ontdekking van de Romeinse offerplaats achter de kerk, die een heel nieuw licht wierp op de Romeinse tijd in het westen van Brabant en Bergen op Zoom aanwees als centrum van aardewerkproductie met een verspreiding over een groot gebied.

Opgravingen aan de zuidzijde van de haven legden resten bloot van de eerste Nederlandse majolicaproductie, die aan de basis stond van het latere zo beroemde 'Delfts-blauw' aardewerk. Onderwerpen zoals stedelijke ontwikkeling, huishoudelijk afval, ambachten, de pottenbakkersindustrie, enz. komen aan bod, maar uiteraard worden de vestingwerken ook niet vergeten. In Bergen op Zoom zijn bijzondere en unieke archeologische vondsten gedaan, die het verdienen om voor het voetlicht gebracht te worden.

In het boek staan prachtige illustraties van John Rabou en Saskia Barkema en het is uiteraard rijkelijk voorzien van beeldmateriaal.

Het eerste exemplaar van dit bijzondere boek zal op 2 maart 2012 in 'Den Enghel' (Grote Markt 19) worden overhandigd aan burgemeester Han Polman .

U wordt van harte uitgenodigd bij deze presentatie aanwezig te zijn.

Programma:

19.30 uur inloop met koffie/thee

20.00 uur opening Jan Hopstaken, voorzitter Stichting In den Scherminckel

20.05 uur Patrick Timmermans, directeur Erfgoed Brabant

20.15 uur Marco Vermunt, auteur

20.25 uur aanbieden 1e exemplaar aan burgemeester Han Polman

20.35 uur informeel samenzijn met Drankje

Vanaf 3 maart 2012 is dit boek te koop bij de boekhandel en Uitgeverij Matrijs te Utrecht (www.matrijs.com) voor € 24,95. Tot 1 maart 2012 kunt u op het boek intekenen voor € 19,95 bij de Uitgever en de Stichting In den Scherminckel (Ank van der Kallen, e-mail: vanderkallen@home.nl)

De donateurs-leden van de Stichting In den Scherminckel ontvangen dit boek **gratis**. Ook de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom biedt haar leden dit boek gratis aan.

Donateurs-leden van SIDS kunnen dit boek op de volgende tijdstippen ophalen:
Vrijdag 2 maart 2012 na de boekpresentatie vanaf 20.35 uur in 'Den Enghel' Grote Markt 19
Zaterdag 10 maart 2012 tussen 14.00 en 16.00 uur bij Ank van der Kallen, Nieuwstraat nr. 4
Zaterdag 17 maart 2012 tussen 14.00 en 16.00 uur bij Ank van der Kallen, Nieuwstraat nr. 4

DE STICHTING IN DEN SCHERMINCKEL EN DE TOEKOMST

(Jan Hopstaken)

In het afgelopen jaar hebt u in de Nieuwsbrief artikelen kunnen lezen die gewijd waren aan het 40 jaar bestaan van de Stichting In den Scherminckel. In dit laatste nummer van 2011 geen terugblik op activiteiten, bijzondere vondsten of de wijze waarop de stichting in het nieuws is gekomen, maar een poging om vooruit te kijken. Hoe ziet de toekomst van de Stichting In den Scherminckel er uit? Wat staat ons de komende jaren te wachten en welke activiteiten gaan we uitvoeren? Natuurlijk heeft vooruit kijken altijd iets van koffiedik kijken of in die beroemde glazen bol staren. Toch valt er, mijns inziens, wel iets van een trend te ontdekken in datgene wat ons mogelijk te wachten staat. Alvorens naar de toekomst te kijken, eerst een kleine, beknopte terugblik en een overzicht van de huidige activiteiten. Op die manier wordt een beeld geschetst van waar we als stichting nu voor staan.

Korte terugblik

In Nieuwsbrief nr. 51 (maart 2011) hebt u kunnen lezen dat de belangstelling voor archeologie door Fons Gieles, een voormalig docent aan het Moller Lyceum, op een enthousiaste manier werd overgebracht op jongeren. Een aantal van zijn leerlingen, aangevuld met vrienden, deelde het enthousiasme van de docent en al snel startten zij met het zelfstandig uitvoeren van opgravingsactiviteiten. Het groepje enthousiastelingen groeide, evenals hun activiteiten. Een gevolg van de opgravingsactiviteiten leidde tot het ontstaan van een steeds groeiende collectie. De zorg voor de collectie, maar ook de wens om de collectie bij elkaar te houden leidde tot het oprichten van de Stichting In den Scherminckel op 3 maart 1971. De naam van het huis wat op dat moment werd gebruikt als werkruimte, leverde de naam van de stichting (het pand 'de Scherminckel', Lievevrouwestraat 45). In het begin waren het uitvoeren van opgravingen, het beheren van de collectie en het inrichten van tentoonstellingen de voornaamste activiteiten van de stichting.

Huidige situatie

De hiervoor genoemde activiteiten zijn gedurende lange tijd de belangrijkste bezigheden geweest van de vrijwilligers van de stichting. Hierin kwam in 1998 verandering met de aanstelling van de gemeentelijk archeoloog en later in 2002 de assistent-archeoloog. Een aanstelling waarmee de stichting dolblij was en is en waarvoor toentertijd behoorlijk gelobbyd is bij het gemeentebestuur. Onder hun leiding is de professionaliteit van de opgravingswerkzaamheden toegenomen en is ook de continuïteit van deze activiteiten gewaarborgd. De aanstelling van professionals betekende een positieve verandering van de activiteiten van onze stichting. De al bestaande activiteiten zoals het inrichten van tentoonstellingen in de Gevangenpoort zijn voortgezet. Het ontwikkelen en uitvoeren van educatieve activiteiten werd ter hand genomen en deze activiteiten kunnen nu als één van de belangrijkste kerntaken van de stichting worden genoemd.

Opgemerkt moet worden dat veel vrijwilligers van de stichting het meehelpen aan de opgravingactiviteiten en het uitwerken van het vondstmateriaal nog steeds de belangrijkste en leukste activiteiten van de stichting vinden. Wel kan geconstateerd worden dat ook het uitvoeren van de educatieve activiteiten voor de jeugd en jongeren op steeds meer belangstelling van vrijwilligers kan rekenen.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Een maatschappij is voortdurend in beweging, wat ook geldt voor wat ik noem de cultuurwetenschappen, waarvan archeologie onderdeel uitmaakt. En belangstelling voor archeologie is er zeker. Dat ervaren ook de archeologen en de vrijwilligers wanneer ze met een opgraving bezig zijn door de grote publieke belangstelling. Veel van hun activiteiten en de resultaten ervan zijn terug te vinden in artikelen in de lokale pers; sommige resultaten behalen zelfs de landelijke media. Maar die beweging in de maatschappij kan ook bedreigingen opleveren, zeker in tijden waarin het financieel minder gaat, om maar niet te spreken als er gesproken gaat worden over een al dan niet dreigende financiële crisis. In die tijden komt er vrijwel altijd een maatschappelijke discussie op gang over de middelen die beschikbaar zijn of moeten zijn voor 'cultuur'. Vaak komt dit neer op vragen over de toegevoegde waarde van cultuur: moet er zoveel geld naar toe en zijn de mensen zelf niet verantwoordelijk voor het in stand houden van cultuur? Steeds is dan het gevaar aanwezig dat de middelen voor cultuur de sluitpost van de begroting worden. Daarnaast is er nog een maatschappelijke beweging, die gevolgen kan hebben voor veel organisaties en dus ook voor de activiteiten van onze stichting. Deze beweging heeft betrekking op de beschikbaarheid van (voldoende) vrijwilligers. Ik doel hierbij op een ontwikkeling in de maatschappij als langer doorwerken. Daarnaast de trend dat mensen in het algemeen zich niet lang meer binden aan een organisatie voor het verrichten van vrijwilligerswerk. In het recente verleden was de keuze voor een bepaalde vorm van vrijwilligerswerk vaak een keuze voor een lange periode; soms bleven mensen als het ware een leven lang trouw aan een werkvorm of organisatie.

De huidige maatschappelijke trend lijkt er een te worden van een meer 'projectmatige keuze' voor het verrichten van vrijwilligerswerk. Mensen hebben belangstelling voor een bepaald type activiteit en na een bepaalde periode gaat men op zoek naar iets anders. Natuurlijk niets mis mee, maar het stelt veel besturen van organisaties, waaronder de Stichting In den Scherminckel, wel voor zorgen ten aanzien van de continuïteit van de activiteiten. Nadrukkelijk wil ik vermelden dat wij als bestuur dankbaar zijn voor de inzet van vrijwilligers die kiezen voor het verrichten van bepaalde werkzaamheden of een beperkte tijd! Zij verrichten met veel inzet en enthousiasme hun werkzaamheden en leveren op die manier een belangrijke bijdrage aan de stichting. Tevens moet vermeld worden dat zowel de vrijwilliger als het bestuur vooraf hierover goede afspraken hebben gemaakt.

Toekomst

Is er gezien de maatschappelijke beweging alleen maar sprake van zorg? Gelukkig niet! Er is nog steeds sprake van een grote belangstelling voor cultuur en geschiedenis in de samenleving. De belangstelling voor de activiteiten en resultaten van archeologisch onderzoek is groot te noemen. Hiervan getuigen onder andere de artikelen in de media, de oplage van archeologische boeken en de bezoekersaantallen van archeologische tentoonstellingen. Er is, met andere woorden, veel belangstelling voor het verleden. Dit is merkbaar bij vrijwel alle leeftijdsgroepen.

Uit onderzoek blijkt dat veel ouderen bewust op zoek zijn naar het verleden, hun eigen familie, maar ook de omgeving of plaats waar ze zelf wonen of waar hun familie wortels heeft. Dat ook de jeugd geïnteresseerd is in geschiedenis weten en ervaren we als stichting al jaren. De Stichting In den Scherminckel laat veel basisschoolleerlingen actief kennismaken met archeologie via de projecten 'Pottenkijkers', 'Schatgravertjes', jeugdmonumentendag en bereikt middelbare scholieren door hun bezoek aan de Gevangenpoort en de wisseltentoonstelling.

Jan Hopstaken in zijn rol tijdens jeugdmonumentendag

Het is en blijft echter voortdurend alert zijn op het zoeken naar en vasthouden van de juiste vorm en inhoud van activiteiten voor de diverse leeftijdsgroepen. Ook dient hier de status van 'geregistreerd museum' die aan de stichting is toegekend vermeld te worden. Een bewijs van het niveau van de tentoonstellingen.

Het werven, scholen en binden van vrijwilligers is een zorg. Maar een zorg die, mijns inziens, breder gezien en gedeeld moet worden. Het is namelijk geen probleem van alleen de Stichting In den Scherminckel. De zorg voor het vinden en behouden van vrijwilligers is een maatschappelijke probleem of zal dit in steeds grotere mate worden. Een probleem dat, zoals hiervoor al beknopt geschetst, zich in het hele maatschappelijk veld laat voelen; bij cultuurhistorische- en erfgoedorganisaties, maar ook bij scholen, zorginstellingen en sportverenigingen. Overal zal de beweging van het op latere leeftijd met pensioen gaan, een mindere mate van binding met een organisatie, maar ook een positieve ontwikkeling als een grote keuze uit vrijetijdsbesteding, merkbaar worden.

De hiervoor geschetste situatie is (nog) geen acuut probleem binnen de stichting, maar dat betekent niet dat hier geen aandacht voor moet zijn voor de toekomst. Nu is alleen maar een probleem signaleren geen oplossing. En mogelijke oplossingen zijn er, naar mijn mening, wel degelijk. Een vorm van een oplossing is de wil, en mogelijk in sommige gevallen de moed, om over de schaduw van de eigen organisatie heen te springen en te bezien welke vormen van samenwerking er mogelijk zijn met andere organisaties. Tijdig bezien of er, en zo ja welke mogelijkheden van samenwerking er zijn of ontwikkeld kunnen worden. Ik denk hierbij aan samenwerking in de vorm van onder andere afstemming van activiteiten, het opzetten en uitvoeren van gezamenlijke activiteiten, administraties bundelen en het uitgeven van een gezamenlijk tijdschrift of kwartaalblad. Een samenwerking waarbij er naar gestreefd wordt om de positieve, creatieve krachten op het terrein van cultuurhistorie en erfgoed te verenigen. Een samenwerking waarbinnen de eigen, specifieke deskundigheid in tact blijft, maar waarbij deze gedeeld kan worden om gezamenlijk te komen tot nog betere kwalitatieve- en op de doelgroep afgestemde activiteiten.

Activiteiten waarbij ingespeeld kan en moet worden op de digitale mogelijkheden die ons ter beschikking staan of waarvan we tenminste de mogelijke toepassingen moeten onderzoeken. Vragen over de financiering ervan komen we dan vanzelf tegen; laten deze geen belemmering of beperking op voorhand zijn!

Het al enige jaren functionerend gezamenlijk erfgoedoverleg kan een podium zijn om deze ontwikkeling of samenwerking een krachtige impuls te geven. Gezamenlijk kan er meer dan tot op heden mogelijk is of lijkt. Ik denk hierbij aan mogelijkheden op gebied van educatieve projecten, tentoonstellingen, Kunsten in de Monumenten, Maand van de Geschiedenis, maar ook aan toeristisch en recreatieve activiteiten. Een samenwerking die dan, meer dan nu, een meer gestructureerde vorm moet krijgen, maar hiervoor zijn vele vormen en manieren denkbaar. Een verdergaande samenwerking kan (ook) een positief signaal zijn richting de gemeente en provincie, maar ook richting mogelijke subsidiënten en sponsors. Hiermee zouden de organisaties kunnen laten zien dat zij oog hebben voor de maatschappelijke ontwikkelingen en deze niet stil over zich heen laten komen. Integendeel; dat zij proactief hierop inspelen.

Ik realiseer me dat de in de inleiding opgeroepen vraag naar de toekomst van de Stichting In den Scherminckel niet afdoende beantwoord is. Deze toekomst zullen we, dat wil zeggen alle bij de stichting betrokken personen, samen vorm moeten geven.

Dat betekent in eerste instantie de bestaande activiteiten van de Stichting In den Scherminckel voortzetten en wel op een wijze met voortdurend oog voor kwalitatieve verbetering. Het daar waar mogelijk meewerken met de gemeentelijke archeologen, het ontwikkelen en inrichten van tentoonstellingen en het uitvoeren van educatieve projecten gaan - gelukkig- de komende jaren gewoon door. Maar al deze activiteiten kunnen geen doorgang vinden zonder de geweldige inzet van vrijwilligers. Steeds weer staan zij klaar om de activiteiten op te pakken en op een fantastische wijze uit te voeren. Maar daarnaast dient er intussen, mijns inziens, de komende tijd een begin te worden gemaakt met een intensievere vorm van samenwerking met de cultuurhistorische - en erfgoedorganisaties. Een samenwerking vanuit de organisaties. Het bestuur van de Stichting In den Scherminckel hecht er sterk aan om in deze het initiatief vanuit de organisaties te laten komen. Zelf het initiatief nemen is altijd beter dan dat we het risico lopen hiertoe gedwongen te worden door de gemeente, provincie of subsidiënten en sponsors; of nog erger door onze leden en vrijwilligers.

Ik realiseer me dat hiervoor tijd nodig is, maar dat is geen probleem als de wil er is om het gesprek aan te gaan. De durf en moed om over de eigen schaduw heen te springen komen dan vanzelf.

VOOR UW AGENDA

Nijmegen t/m 4 maart

High Tech Romeinen

In de spectaculaire tentoonstelling High Tech Romeinen staat de technologie die in de Romeinse tijd werd gebruikt centraal. In negen thema's worden de technische hoogstandjes van de Romeinen

belicht, bijvoorbeeld architectuur, watergebruik, wegenbouw, machines en reizen. Op een interactieve en multimediale wijze wordt de bezoeker uitgedaagd om de technische installaties, machines, gereedschappen en instrumenten zelf uit te proberen en te ontdekken.

De technische prestaties van de antieke oudheid zijn ongelofelijk en soms adembenemend. De Romeinen waren net als de mens van nu voortdurend bezig met het verbeteren van de kwaliteit van leven. Voor inspiratie keken ze naar andere culturen en daarbij ontwikkelden zij zelf ook allerlei nieuwe technologieën. Met grote kennis en kunde brachten de Romeinen werken tot stand die ons ook nu nog fascineren: tempels, aquaducten, vloerverwarming, wegen en katapulten. In de tentoonstelling worden ook minder bekende technische uitvindingen, zoals de massaproductie van aardewerk en glas met behulp van mallen belicht.

High Tech Romeinen is samengesteld door twee musea met grote archeologische collecties (Museum Het Valkhof in Nijmegen en het LVR-Landesmuseum in Bonn) en twee science-centres (Museum Den Haag en Technopolis Mechelen). Dit resulteert in een nieuw soort archeologische presentatie: archeologische vondsten worden samengebracht met interactieve elementen. De ingenieuze machines en apparaten zijn in de expositie nagebouwd.

De bezoeker kan deze zelf in werking zetten en zich verbazen over het vernuft van de antieke uitvinders.

De moderne vormgeving van de expositie is geïnspireerd op de antieke Romeinse wereld. Er zijn 11 paviljoens met daarin 32 interactieve units en vitrines met bijzondere voorwerpen die de techniek van de Romeinen illustreren. De bezoeker kan bij ieder thema zowel kijken als doen; bij het thema water kan een aquaduct worden aangelegd en kan men een riool van binnen bekijken. Originele loden waterleidingsbuizen en bronzen kranen laten zien dat het watermanagement van de Romeinen al zeer geavanceerd was. Uniek is de originele brandweerspuit.

ARCHITECTURA
Architectuur
Architecture
Architektur
Architecture

Info: Museum Het Valkhof, Kelfkensbos 59, 6511 TB Nijmegen, Tel. 024 360 88 05

Heerlen, t/m 1 april 2012

Er was eens een Romeinse weg...

Een bezienswaardige expositie over reizen in de Romeinse tijd. Tijdens jouw bezoek aan deze tentoonstelling stap je in het leven van een Romein en beleef je het reizen van de Romeinen zo'n 2000 jaar geleden. Het Thermenmuseum produceerde samen met het Romeins-archeologisch museum in Bavay deze bijzondere tentoonstelling. In Bavay zijn de resten te bewonderen van het Romeinse forum van de stad Bagacum, hoofdstad van de Gallische stam de Nervii. In de tentoonstelling zijn voorwerpen te zien van 19 musea, afkomstig uit vijf Europese landen. Topstukken uit bijvoorbeeld Xanten, Trier, Parijs en Keulen zijn voor deze tentoonstelling tijdelijk in Heerlen.

De thema's die aan de orde komen:
 De rol die wegen speelden in het noorden van het Romeinse Rijk. Wegen spelen in onze samenleving een grote rol. Naast een toeristische en recreatieve betekenis, hebben ze vandaag vooral een economische functie. Maar hoe zat dat in de tijd van de Romeinen? Welke rol vervulden wegen toen? Hoe werden mensen, goederen en middelen van de ene plaats naar de andere vervoerd? Met welk doel werden de Romeinse wegen aangelegd? Was dat vanuit militair strategische doeleinden of voor de economie, de communicatie en het verspreiden van de Romeinse cultuur? Wie legden de wegen aan en hoe gebeurde dit precies?

Op regelmatige afstanden langs de Romeinse wegen stonden mijlpalen; grote stenen zuilen waarop de afstand tot de dichtstbijzijnde grote plaats stond aangegeven. Het waren dus een soort ANWB-borden. Hoe gebruikten de Romeinen deze mijlpalen? En welke andere middelen gebruikten de Romeinen om de weg te vinden?

Romeinen geloofden in een leven na de dood. Op veel plekken begroeven zij hun doden langs de grote wegen. Wat was de religieuze en spirituele betekenis hiervan?

Wie waren de reizigers in de Romeinse tijd, welke dieren en voertuigen werden als vervoer gebruikt en welk materiaal werd meegenomen tijdens het reizen? En hoe verplaatste men zich in heuvelachtige gebieden?

Waren er goden die speciaal met reizen werden geassocieerd? Wat waren de rituelen van leven en dood die met het reizen waren verbonden? Welke goden beschouwde men als reisgenoot?

Info: Thermenmuseum, Coriovallumstraat 9, 6411 CA Heerlen tel. 045 5605100

Assen, t/m 15 april 2012

De Gouden Eeuw van China. Tang-dynastie (618-907 na Chr.)

Het Drents Museum is van augustus 2010 t/m 15 november 2011 gesloten geweest voor een grote verbouwing en de bouw van een prachtige nieuwe museumvleugel, ontworpen door de gerenommeerde architect Erick van Egeraat. Op 16 November 2011 is het museum weer voor het publiek heropend door Hare Majesteit Koningin Beatrix met een compleet nieuwe inrichting van alle collectiepresentaties, een groter Museumcafé én een nieuwe Tentoonstellingszaal.

In deze zaal presenteert het museum de grote openingstentoonstelling 'De Gouden Eeuw van China' over de bloeitijd van de Tang-dynastie (618 - 907 na Chr): de glorieuze dynastie met de grootste open culturele uitstraling uit de hele Chinese geschiedenis.

In Nederland denkt men bij Gouden Eeuw aan de 17de eeuw, de eeuw van welvaart en ongekende activiteit op het gebied van bouwkunst, beeldende kunsten, letterkunde en wetenschap. Historici zien de Tang-dynastie als een van de hoogtepunten in de Chinese beschaving: de Gouden Eeuw van China, de bloeitijd van de Chinese cultuur in de 7e tot en met de 9e eeuw na Chr. Dankzij de handel van de zijderoute ontstond een open samenleving met grote rijkdom en tolerantie. Het is voor Chinezen de belangrijkste dynastie uit hun geschiedenis; dé bloeitijd van Chinese cultuur.

De tentoonstelling is vormgegeven door Atelier Hähnel-Bökens uit Dusseldorf en is de eerste internationale expositie in het vernieuwde Drents Museum.

Bij de tentoonstelling is een publicatie verschenen in samenwerking met Uitgeverij WBOOKS.

Een groot scala aan extra activiteiten en arrangementen zal de tentoonstelling begeleiden.

Info: Drents Museum, Brink 1, Assen Tel. 0592 377773

Chang'an (het huidige Xi'an) vormde het hart van het keizerrijk, de eerste stad in het oosten van waaruit de Zijderoute over het land liep als een levensader van cultuur, religie en handelswaar. De stad was de grootste en meest florierende Aziatische hoofdstad met op zeker moment een miljoen inwoners. Handelaren en kooplieden uit alle windstreken kwamen met luxe artikelen naar China. Nieuwe culturen en religies kwamen mee. Kleding en sieraden, gebruiksvoorwerpen, etherische oliën, voedingsmiddelen en wijn uit het buitenland waren zowel in de paleizen als bij een groot deel van de stadsbevolking populair. Kunst en literatuur bloeiden. De tentoonstelling laat bijzondere archeologische vondsten uit de Tang-dynastie zien. Circa honderdvijftig voorwerpen van onder andere aardewerk, zilver, goud, glas en steen tonen het vakmanschap van de Gouden Eeuw van China. Er zijn uitzonderlijke terracottabeelden van mensen en dieren, geglazuurd in prachtige kleuren, en unieke wandschilderingen met de sfeer van het leven aan het Chinese hof. Prachtige kamelen met hun bagage, mooie vrouwen met ronde vormen, muzikanten op paarden die de bedrijvigheid van een wereldstad laten zien.

Groningen, t/m 19 februari 2012

Modieuze prenten uit de privé collectie Ghering

Mode werd al in de late middeleeuwen in prentvorm afgebeeld, maar werd vanaf de

achttiende eeuw bewust op prenten afgebeeld om vooral dames te motiveren de nieuwste trends te kopen. De eerste modebladen bevatten losse prenten, later werden ze meegedrukt.

De modeprenten komen uit de privécollectie Ghering. De collectie beslaat hoofdzakelijk de periode 1580 tot 1940 en laat nog een hedendaagse modeprent zien van Piet Paris.

Bij de prenten worden een vijftal historische schoenen getoond uit het Nederlands Leder- en Schoenenmuseum in Waalwijk en een viertal op historische kleding gebaseerde kostuums van het Noord Nederlands Toneel (NNT) uit Groningen.

Info: Grafisch Museum, Rabenhauptstraat 65, 9725 CC Groningen, tel. 050 5256497

TERUGBLIK EXCURSIE LUIK

Op zaterdag 24 september 2011, een mooie zonnige dag, vertrokken we in alle vroegte met 24 enthousiaste SIDS-leden en geïnteresseerden naar onze bestemming: de historische stad Luik. Na een voorspoedige reis, nog wat zoeken met de bus in de stad en een stukje wandelen, kwamen we aan bij het Archéoforum. Helaas waren wij wel een half uurtje te laat en werden we voor de keuze gesteld: koffie óf een bezoek aan het Prins Bisschoppelijk Paleis. Na de busrit van anderhalf uur waren we erg aan koffie toe, echter de keuze werd snel en unaniem gemaakt. Het paleis lieten we niet aan onze neus voorbij gaan! Wel hebben we de voor ons klaarliggende lekkere koeken maar meegenomen en in het paleis opgegeten.

Deskundig vertelde onze gids uitgebreid over de geschiedenis van de stad Luik en de bijzondere relatie tussen de stad en haar bisschoppen. Na de moord op de heilige Lambertus, bisschop van Tongeren-Maastricht in ca. 705, liet zijn opvolger, de heilige Hubertus een kerk bouwen en vestigde de zetel van het bisdom in Luik. In 972 verkreeg bisschop Notger ook het landsheerlijk gezag. Het prinsbisdom Luik strekte zich uit over een groot gebied: het grootste deel van de huidige provincie Luik en de zuidelijke helft van de huidige provincie Namen.

In de loop der eeuwen breidden de Luikse wereldlijke bezittingen zich o.a. uit met het graafschap Loon (de huidige Belgische provincie Limburg) en kon ook de Hertog van Brabant zijn invloed doen gelden. Het prinsbisdom bleef, ondanks talloze conflicten tussen de stad en haar bisschoppen, een onafhankelijke staat in het Heilige Roomse Rijk tot aan de Franse Revolutie. Deze lange onafhankelijkheid, maar ook haar oude metaal- en wapenindustrie en de winning van steenkool, heeft Luik de bijnaam Vurige Stede gegeven.

Het oorspronkelijke Prins Bisschoppelijk Paleis in Luik dateert van het jaar 1000. Hiervan is helaas niets overgebleven. Het paleis is verschillende malen afgebrand en in de periode 1524 tot 1548 herbouwd. In de achttiende eeuw is het paleis volledig gerestaureerd en heeft het een nieuwe gevel gekregen. In de negentiende eeuw is de neogotische vleugel van de Notger-plaats gebouwd. Het paleis bestaat uit twee aaneensluitende binnenplaatsen uit de zeventiende en achttiende eeuw. Vandaag de dag huist het Paleis van Justitie in het gebouw, alsmede een zetel van de provinciale regering. Hierdoor is het paleis alleen te bezoeken op afspraak en onder begeleiding van een gids en hebben wij een uniek kijkje achter de schermen gekregen in dit prachtige gebouw. Rond lunchtijd bracht onze gids ons naar het restaurant A Piloni. Daar stond een uitgebreide warme maaltijd op ons te wachten. De verse broccolisoup, de typisch Luikse gehaktballen in perenstroop en de huisgemaakte chocolademousse smaakten heerlijk, alhoewel weinigen van ons in staat waren onze borden volledig leeg te eten. Tja, in België weten ze wat uitgebreid tafelen is!

Na de lunch werden we door onze gids weer opgewacht bij het Archéoforum. Het Archéoforum is gelegen op de plaats van de voormalige gotische Sint-Lambertus kathedraal. Deze is in 1794 door burgers van de stad Luik, die vervolgd waren over het autoritaire optreden van hun bisschop, gesloopt. De lege plaats daarvan vormt de huidige Place Saint-Lambert. Dit plein is dusdanig ingericht dat de vorm en omvang van de verdwenen kathedraal nog steeds zichtbaar is door metalen pijlers, vloertegels en betonblokken.

Het Archéoforum is een unieke archeologische site, een 'monumentale' infrastructuur van van 3.725 m² (ongeveer 84 bij 44 meter). Deze afmetingen maken dit forum tot het grootste in Europa in zijn genre.

In het Archéoforum hebben we rondgewandeld tussen de overblijfselen die zijn blootgelegd tijdens verschillende opgravingscampagnes van 1907 tot vandaag, een wandeling door 9000 jaar geschiedenis. Onder het plein klopt het echte 'historische hart' van de stad, met sporen uit een verleden van vele duizenden jaren. Op deze plaats zijn Prehistorische vondsten aangetroffen en werd in de eerste eeuw voor Christus een Romeinse villa gebouwd. In het Archéoforum zijn het grondplan en de restanten van de villa (54 x 35 meter) nog goed zichtbaar.

Naar alle waarschijnlijkheid werd deze woning terrasvormig aangelegd om ze aan te passen aan de natuurlijke helling van de site. Deze Romeins geïnspireerde gebouwen (met stenen muren, rode dakpannen) waren uitgerust met warmwaterbaden en vloerverwarming (hypocaustum) en vormen het zenuwcentrum van een villa rustica, een landbouwbedrijf zoals er toen tientallen voorkwamen op het grondgebied van het huidige Wallonië. Ondanks de opgravingen blijft wat twijfel bestaan over de werkelijke bestemming van dit gebouw. Waarschijnlijk werd het verwoest tijdens de strooptochten aan het einde van de derde eeuw, door de Franken en andere Germaanse stammen. Hoewel de eerste sporen van de Romeinse aanwezigheid op de Place Saint-Lambert dateren van het einde van de eerste na Christus, is pas in de tweede en derde eeuw sprake van een dichtere bezetting.

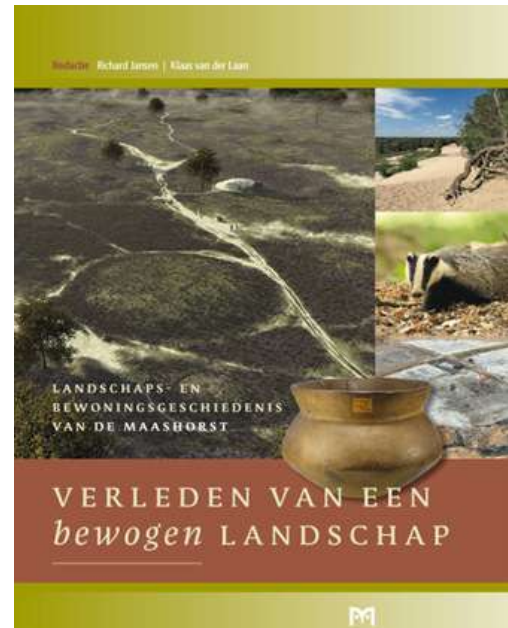

Als archeologisch geïnteresseerden hebben we onze ogen uitgekeken en genoten van deze prachtige site!

Volgens goed gebruik sloten we de dag af met een drankje en na een wandeling richting de bus kwamen we na een voorspoedige reis rond 18.00 uur terug in Bergen op Zoom. Moe, maar voldaan keken we terug op een gezellige, leerzame, interessante en zeer geslaagde excursie naar Luik.

BOEKENNIEUWS

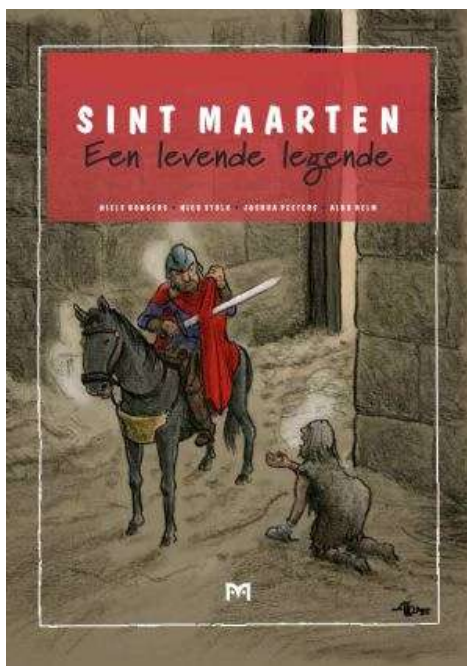
Verleden van een bewogen landschap. Landschaps- en bewoningsgeschiedenis van de Maashorst

De Maashorst is het grootste aaneengesloten natuurgebied van Noord-Brabant. Het wordt gekarakteriseerd door een gevarieerde natuur, afgewisseld met landbouwgronden en staat bekend om zijn aardkundige monumenten als aardbreuken en wijstgronden. De Maashorst kent echter ook een bijzondere bewoningsgeschiedenis die tot ver in de prehistorie teruggaat. In de afgelopen decennia zijn op de Maashorst een aantal spectaculaire archeologische vondsten gedaan, waaronder vorstengraven uit de vroege ijzertijd, een begraafplaats uit de late prehistorie, het grootste bronsdepot van Nederland uit de Romeinse tijd en een aantal vergeten dorpen uit de middeleeuwen. De rode draad in het bijbehorende verhaal vormt de relatie tussen de Maashorst en haar bewoners. Voegden de jager-verzamelaars en vroegste boeren zich nog naar hun omgeving, in de loop van de tijd gingen de bewoners het landschap van de Maashorst vormen. Men kapte bijvoorbeeld bossen voor de aanleg van akkers, waardoor heidevelden en later ook stuifzanden ontstonden. De heidelandschappen namen een belangrijke rol in als graasgronden binnen de heidecult, een landbouwsysteem waarin mens en omgeving in evenwicht stonden.

Tegenwoordig worden de heidevelden als natuur beschouwd maar feitelijk zijn het dus eeuwenoude cultuurlandschappen. Het boek laat de ontwikkeling, de bewoning en het gebruik en betekenis van het landschap van de Maashorst van de prehistorie tot het heden zien. Tastbare herinneringen uit de (pre)historie zijn in het huidige landschap van de Maashorst nog steeds aanwezig. Samen met de bijzondere landschappelijke en aardkundige kenmerken geeft dit rijke cultuurhistorische verleden de Maashorst zijn huidige karakteristieke en unieke identiteit. ISBN 978.90.5345.434.3, Prijs € 29,95

Sint Maarten. Een levende legende
Weet u wie er bovenop de Domtoren als windvaan al eeuwenlang zonder hoogtevrees in weer en wind trouw de wacht houdt over de stad Utrecht?

Waarom ieder jaar op elf november kinderen met lampionnen langs de huizen gaan en liedjes zingen? En heeft u zich weleens afgevraagd waar de Utrechtse stadskleuren rood en wit vandaan komen? In dit driedelige stripboek vertellen drie Utrechtse striptekenaars, met ieder een compleet eigen stijl, over het leven, legende en erfgoed van Sint Maarten. Ook vliegende en gakkende ganzen zullen voorbij komen. 'Ik zoek Maarten, de waarlijk gelukzalige man, die niemand beoordeelde of veroordeelde en die geen kwaad met kwaad vergold.'

Zo begint het eerste deel over het leven van Martinus die het in de vierde eeuw na Christus als Romeinse soldaat schopte tot bisschop van Tours en een eeuw na zijn dood tot heilige werd verklaard.

Wie was deze Martinus van Tours eigenlijk? Striptekenaar Niels Bongers laat Martinus zelf aan het woord om zijn levens verhaal aan u te vertellen. Joshua Peeters laat vervolgens zien welke legendes zich in de loop der tijd rond Martinus hebben gevormd. Heeft hij niet een dood kind tot leven gewekt en een melaatse genezen? En biedt zijn vingerkootje geen bovenmenselijke bescherming? Ten slotte vertelt Albo Helms in het sluitstuk het verhaal van Sint Maarten in Utrecht; hoe is hij patroonheilige van de stad geworden en op welke plekken hebben zijn leven en legende sporen achtergelaten in het stadsbeeld? Eén ding is zeker: na het lezen van dit stripboek zal Utrecht nooit meer hetzelfde voor u zijn! ISBN 978.90.5345.445.9, Prijs: € 9,95

Handboek voor het herkennen van verschillende materialen van dierlijke oorsprong

Is een voorwerp gemaakt van bot of ivoor? Is er gebruik gemaakt van olifant- walrus- of nijlpaardivoor? In dit handboek wordt uiteengezet hoe men de verschillende materialen van dierlijke oorsprong kan herkennen. Alle harde dierlijke

materialen - bot, gewei, ivoor, hoorn, schildpad, balein en hoef - worden behandeld. Besproken worden de opbouw en de structuur van de dierlijke materialen, de determinatiekenmerken en een beknopte geschiedenis van het gebruik van deze materialen vanaf de late prehistorie tot aan de 18e eeuw in Nederland. Een bruikbaar handboek niet alleen voor archeologen en museummedewerkers, maar ook voor kunsthistorici en verzamelaars. ISBN 978.90.4850.655.2, Prijs: € 14,75

ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN TIJDENS RIOOLWERKZAAMHEDEN

(Alexander van der Kallen)

In het afgelopen jaar hebben er in Bergen op Zoom slechts een tweetal archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De opgravingen op de hoek van de Huijbergsestraat en de Schoolstraat, waarover Marco in een eerdere nieuwsbrief reeds een artikel heeft geschreven, en een proefsleuvenonderzoek aan het Smitvestje op de locatie van de voormalige volkstuintjes. Het lijkt dus erg rustig te zijn geweest in archeologisch Bergen op Zoom. Maar niets is minder waar. Tussen mei en december zijn er in de oude binnenstad op een drietal locaties rioleringswerkzaamheden uitgevoerd.

Ten tijde van het schrijven van dit artikel vinden er werkzaamheden plaats in de Stationsstraat naast V&D. De verwachting is dat daar tijdens de sanerings- en rioleringswerkzaamheden resten van de Wouwsepoort gevonden zullen worden. Gebouwd rond 1330 en in omvang vergelijkbaar met de Gevangenpoort. Het gebouw zou, met een breedte van ruim 20 meter, precies onder het westelijk deel van de Stationsstraat moeten liggen. De Wouwsepoort werd omstreeks 1600 buiten gebruik en gesteld en toen ook deels afgebroken. Bij het aanleggen van de vernieuwde vestingwerken, naar ontwerp van Menno van Coehoorn, verdwenen de laatste resten van de Wouwsepoort. Hoeveel er ondergronds nog bewaard is gebleven van het gebouw zal in de komende weken duidelijk gaan worden.

De rioleringswerkzaamheden begonnen in mei van dit jaar met de vervanging van de riolering in de Koepelstraat, Korte Bosstraat en de Lindebaan. Hierbij kwamen vele sporen aan het licht uit de vroegste geschiedenis van de stad. Marco Vermunt zal in een latere uitgave van de nieuwsbrief hier dieper op in gaan. Eén van de vondsten uit dit tracé wil ik nu al vast behandelen. Het betreft de vondst van een waterput op de hoek van de Hoogstraat en de Bosstraat. Bij het verwijderen van de oude bestrating kwam tegen de stoeprand een deel van een groot stuk Gobertange kalksteen tevoorschijn. Het grootste deel van de stenen plaat zat toen nog onder de stoep verborgen. Dergelijke grote stukken natuursteen werden vaak gebruikt voor het afdekken van kelders of waterputten.

Gezien de positie van de steen, onder de openbare weg, ontstond al snel het idee dat het wel eens om een openbare drinkwaterput zou kunnen gaan. Een waterput op het hoogste deel van de oude binnenstad leek echter, vanwege de grote diepte waarop het grondwater zich bevindt, niet echt waarschijnlijk. Omdat de resten niet direct bedreigd werden door de werkzaamheden werd in eerste instantie besloten om er verder geen aandacht aan te besteden. Toen bleek dat de eventuele waterput wel eens een probleem op zou kunnen leveren voor de gekozen richting van het nieuw te leggen riool, werd besloten om het geheel vrij te leggen. Hierbij werd duidelijk dat er twee aparte stenen platen onder de stoep aanwezig waren. Tussen de platen was een smalle kier en door het geluid, veroorzaakt door vallend zand en puin, werd al snel duidelijk dat het inderdaad om de afdekking van een waterput moest gaan. De aanblik die ons echter te wachten stond toen één van de platen van de punt verwijderd werd had niemand kunnen voorzien. De onderliggende waterput was maar liefst 12 meter diep en circa 2,5 meter breed. De onderste 1,5 meter hiervan was gevuld met water. Het geheel was zeskantig in aanleg en volledig opgetrokken uit witte Gobertange kalksteen. Alleen de bovenste meter, de zogenaamde korf, was in baksteen uitgevoerd. Nog nooit eerder was een dergelijk diepe waterput in Bergen op Zoom gevonden. Ook de vorm en het feit dat hij vrijwel helemaal uit natuursteen is opgemetseld maken deze put zeer bijzonder. De put is vermoedelijk geslagen in de eerste helft van de veertiende eeuw als één van de eerste openbare drinkwaterputten die destijds door het stadsbestuur werden aangelegd.

De waterput van 12 meter diep

Al uit de vroegste stadsrekeningen blijkt dat het stadsbestuur verantwoordelijk was voor de aanleg en onderhoud van de drinkwaterputten op goed bereikbare openbare plaatsen. De putten waren vooral bedoeld voor bezoekers en handelaren in de stad, maar konden tevens gebruikt worden door bewoners die geen eigen drinkwaterput bezaten. De stadsrekening van 1412/1413 vermeldt maar liefst 21 openbare putten. De plaatsbepaling van deze putten in het huidige stratenplan zorgt echter voor nogal wat problemen. In vroeger tijden kregen de putten voor de plaatsbepaling veelal de naam van een huiseigenaar of bewoner uit de buurt van de put. De korf van deze waterput is diverse malen vernieuwd. Reparaties uit de zestiende en negentiende eeuw zijn aan de hand van de verschillende baksteensoorten nog duidelijk herkenbaar. Op het einde van de negentiende eeuw is de waterkwaliteit van de openbare drinkwaterputten hard achteruit gegaan. Rond 1880 komen hierover zoveel klachten bij het stadsbestuur binnen dat wordt besloten een schoonmaakactie van de drinkwaterputten uit te voeren. De resten van een houten vlonder op ongeveer 6,5 meter diepte zijn hiervan nog de stille getuigen.

Na het aanleggen van de waterleidingen rond 1900 raakten de openbare drinkwaterputten in onbruik, ze werden afgedekt en vervolgens vergeten.

In het verleden bleek dit vaak een veilige oplossing en het zorgde ervoor dat de onderliggende put niet helemaal met zand opgevuld hoefde te worden. Momenteel wordt er gekeken naar een manier om de put weer in het straatbeeld zichtbaar te maken, zodat een van de oudste en diepste waterputten van de stad niet opnieuw vergeten wordt. Een soortgelijke, maar minder oude en veel minder diepe, openbare drinkwaterput werd eind augustus van dit jaar gevonden bij rioleringswerkzaamheden aan de Korenmarkt. Hier kwam op de hoek van het Bleekveld en de Korenmarkt, tegenover Korenmarkt 9, een bakstenen waterput tevoorschijn. De bovenzijde van de korf lag op circa 85 centimeter onder het huidige maaiveld. De put zelf was nog eens 3,35 meter diep waarvan de onderste 2 meter met water gevuld was. Hieruit werd met behulp van een magneet nog een puntgave zestiende-eeuwse disselhamer opgevist.

Zestiende-eeuwse disselhamer

Het baksteenformaat (4½ á 5 x 10 x 22 cm) van de waterput dateert de aanleg ervan op het einde van de vijftiende eeuw. De vondst van deze tweede waterput betekende de start van het rioleringswerk aan Korenmarkt, de Korenbeursstraat en op het Korenbeursplein. Vooral op het Korenbeursplein waren de verwachtingen hoog gespannen. Het huidige riool, dat onder de kinderkoppenbestrating op het midden van het plein lag, zou verplaatst worden naar de zijkanten van het plein. Op deze plekken was, sinds de aanleg van het plein op het einde van de negentiende eeuw, nog nooit gegraven. Het werk begon echter in het oostelijk deel van de Korenmarkt. Hier werden behalve de hierboven genoemde waterput vrijwel geen archeologische resten aangetroffen. Het hele terrein is sinds de vijftiende eeuw geregeld opgehoogd met zand en puin om de venige ondergrond droger en meer begaanbaar te maken. Bouwsporen uit deze periode werden tijdens het werk niet aangetroffen. De tweede fase van het werk startte in de Korenbeursstraat aan de kant van de Wouwsestraat. De Korenbeursstraat bestond aan het begin van de vijftiende eeuw als een smal steegje van amper 2 meter breed dat bekend stond onder de naam Pape Norijsstraatje. Al vanaf 1471 wordt er melding gemaakt van Cellebroeders in Bergen op Zoom. Zij vestigden zich rond 1476 in een nieuw gebouwde Cellebroedersklooster aan het Pape Norijsstraatje. In 1479 wordt het steegje verbreed door afbraak van het huis dat toen de westelijke hoek van het steegje vormde. De naam van dit huis is helaas niet bekend. Vanaf dit moment wordt de straat de 'Lange Nieuwstraat' genoemd.

Van dit huis zijn enkele schamele resten terug gevonden in de vorm van de zijgevel van de hoofdbouw en de zijgevel van een op het achtererf gelegen gebouw. Beide gebouwen waren opgetrokken uit diep rode bakstenen met een afmeting van 6 x 12 x 26 centimeter, wat een bouw in de eerste helft van de veertiende eeuw aannemelijk maakt.

Ter hoogte van de parkeerplaats achter het Gouvernementsgebouw konden resten verwacht worden van de dertiende-eeuwse fase van de Zuivelstraat. Deze straat liep, voordat de Wouwsestraat in het begin van de veertiende eeuw aangelegd werd, vanaf het huidige Gouvernementsplein in een rechte lijn door naar het oosten van de stad. De schuin lopende kadastrale grenzen van enkele huizen aan de Wouwsestraat herinneren hier nog aan.

Oude straatoppervlakken werden helaas niet aangetroffen. Wel zou een oost/west lopende greppel ter hoogte van Korenbeursstraat 9 de noordelijke grens van de dertiende-eeuwse Zuivelstraat kunnen vormen. Uit de vulling van deze greppel kwamen enkele fragmenten aardewerk die uit de dertiende eeuw zouden kunnen dateren.

De overgang van het veen aan de noordkant van de Korenbeursstraat en het zand in het zuidelijk deel bevindt zich op ongeveer 5 meter ten zuiden van het Korenbeursplein. Hiermee blijken de veenkommen in het noordoostelijk deel van de oude binnenstad een stuk groter dan oorspronkelijk werd gedacht. Dit betekent dat ook het hele Korenbeursplein een venige ondergrond moet hebben en daardoor zeer nat zal zijn geweest.

Volgens de reconstructie van Van Ham en Bos (2003) in de Historische Stedenatlas van Nederland - Editie Nergens op Zoom behoorde het huidige Korenbeursplein tot de gronden van het Cellebroedersklooster. Bij het Cellebroedersklooster, rond 1476 gebouwd, behoorden in elk geval een kapel en een begraafplaats. De kapel stond vermoedelijk ter plaatse van de huidige winkel van Scheepers met een ten oosten daarvan gelegen kerkhof.

Het Cellebroedersklooster heeft slechts relatief kort bestaan. In 1581 had het klooster nog slechts twee bewoners. In 1597 werd in de voormalige kloostergebouwen het Stadsweeshuis ondergebracht. In 1699 verviel ook deze functie en werden de gebouwen op last van de Raad van State als magazijn in gebruik genomen om slechts twee jaar later een deel van het klooster af te breken om plaats te maken voor de nieuwe stadsomwalling en het wagenpleintje voor de nieuwe Wouwsepoort. De overgebleven gebouwen werden voor een periode van zes jaar in gebruik genomen als hospitaal om vanaf 1707 weer als magazijn in gebruik te worden genomen. In de laatste jaren was er een laboratorium voor ontplofbare stoffen in ondergebracht. Mogelijk dat deze laatste invulling van de gebouwen de oorzaak is geweest van de verwoestende brand die in 1745 de laatste gebouwen met de grond gelijkmaakte.

Het is niet geheel duidelijk of het hele huidige Korenbeursplein ooit tot het terrein van het Cellebroedersklooster heeft behoord. Bos en Van Ham denken in hun reconstructie uit 2003, mede gezien bovenstaande uiteenzetting, van wel. De vondsten van het plein doen echter vermoeden dat op (een deel van) het plein voornamelijk gewone huizen hebben gestaan die niets met het klooster te maken hadden. Een ontgraving aan de westkant van het plein toont aan dat de bebouwing aan de oostkant van de Korenbeursstraat op enig moment een gesloten gevelwand vormden. Het zuidelijk deel van het plein leverde de meeste restanten van eerdere bebouwingen op. De zuidwestkant van het plein gaf de resten prijs van een groot onderkelderd gebouw van tenminste 6 bij 10 meter. Op basis van de baksteenformaten kan gezegd worden dat het voor het eerst werd gebouwd in de tweede helft van de vijftiende eeuw. De kelder onder het voorhuis werd in de late zestiende eeuw versterkt en in tweeën gedeeld. Tevens werd een derde achterkelder onder de gehele breedte van het huis aangebracht met in de

noordoosthoek een trap naar het achtererf. De kelder onder het achterhuis is slechts kort in gebruik geweest. Aan het einde van de zeventiende eeuw werd deze alweer buiten gebruik gesteld en met zand en puin volgestort. De kelder onder het voorhuis is ook in de achttiende eeuw nog gebruikt getuige de nieuwe, in tras gelegde bakstenen vloer die hierin aanwezig was. Vermoedelijk is de voorkelder ergens in de negentiende eeuw, toen de bovenbouw al lang verdwenen was, op een zeker moment ingestort. De vulling bestond namelijk uit puin en scherven uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Uit de vulling van de achterkelder is nog een bijzondere vondst afkomstig. Het gaat hierbij om enkele fragmenten van een in het Londense Lambeth vervaardigde schotel van Engelse faience uit omstreeks 1680. Het op het Korenbeursplein gevonden schoteltje is het derde exemplaar in een reeks van zes spreukbordjes met de volgende teksten:

- 1) What is a mery man.
- 2) Let him doe all what he kan
- 3) To entertayne his gefs
- 4) With wyne and mery jefsts
- 5) But if his wife doth frown
- 6) All meryment goos downe.

Fragmenten van de Engelse faience schotel

Direct achter de kelder werd een grote insteek van een ronde bakstenen waterput uit de late vijftiende of begin zestiende eeuw zichtbaar. Door de geringe diepte waarop het riool werd aangelegd, kon de bodem van de put helaas niet onderzocht worden. Ook het in ras tempo uit het veen opwellende water maakte het onderzoek naar het wel zichtbare deel erg moeilijk. Ter hoogte van de scheiding van Korenbeursplein 8 en 10 kwamen twee bakstenen putten tevoorschijn die in een 8-vorm tegen elkaar aan waren gemetseld. Beide putten waren aan zowel de binnen- als buitenzijde met specie afgesmeerd. Omdat het afsmeren van waterputten, ruim boven het grondwaterpeil niet nodig was en in de praktijk sowieso nauwelijks gebeurde, en het afsmeren van beerputten zelfs ongewenst was omwille van de vochtafvoer, is het aannemelijk dat de putten een ambachtelijke functie hebben gehad waarbij het belangrijk was om een vloeistof in de putten te houden. Dergelijk afgesmeerde putwanden komen veelvuldig voor bij leerlooierijen.

Recentelijk nog bij onderzoek aan de Geweldigestraat onder de Engelse Hof (2005) waar een leerlooierij uit de eerste helft van de vijftiende eeuw werd aangetroffen. Het gebruikte baksteenformaat dateert de putten van het Korenbeursplein in de eerste helft van de zestiende eeuw.

De leerlooierij was vermoedelijk gevestigd in een groot bakstenen gebouw waarvan de zuidelijke zijgevel met steunberen over een lengte van ruim 20 meter kon worden gevolgd. Ook de 8-vorm waarin deze putten zijn gemetseld hebben we in Bergen op Zoom tot op heden alleen maar bij leerlooierijen aangetroffen.

Aan de noordwestkant van het plein heeft eveneens een relatief groot gebouw gestaan uit het begin van de zestiende eeuw. Doordat dit gebouw niet onderkelderd was en de funderingsresten al vlak onder de bestrating aan het licht kwamen, zijn grote delen van het muurwerk in het verleden reeds verloren gegaan.

De gevonden leerlooiersput

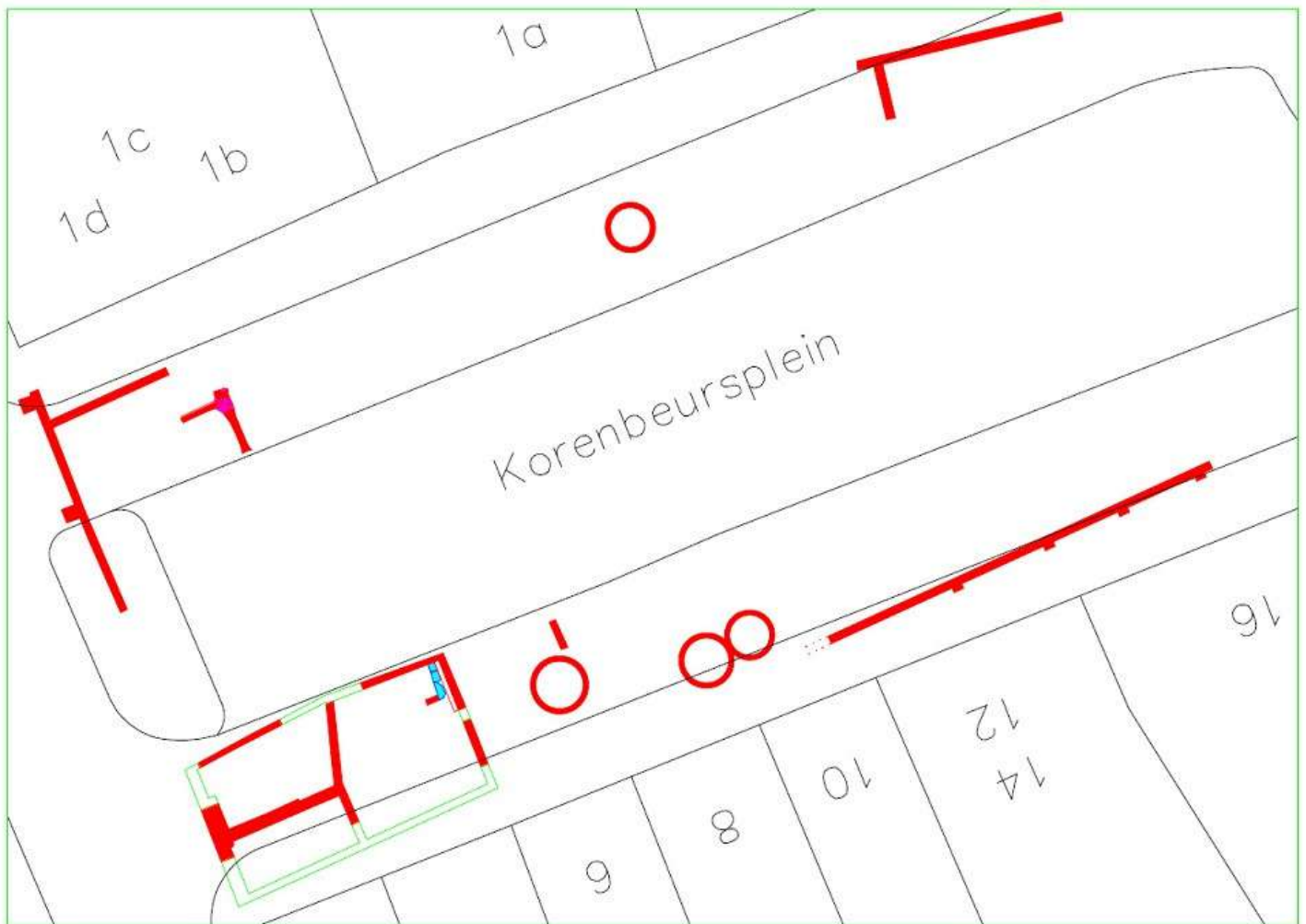
Wel kon worden vastgesteld dat het voorhuis in tenminste vier kamers was verdeeld, elk met een ruime openhaard. Ter hoogte van Korenbeursplein 1d (de Turkse groetenboer) werd een noord/zuid gerichte muur aangetroffen met aan elke zijde twee haardwangen.

Haardwang

Helaas zijn er twee hiervan door het rioleringswerk grotendeels verloren gegaan voordat deze konden worden ingemeten. Door de geringe diepte waarop de funderingen aan de noordzijde van het plein werden aangetroffen, bleken hier een stuk minder resten bewaard gebleven dan werd verwacht. Ter hoogte van Korenbeursplein 1a werd een grote ronde beerput aangetroffen. Het uit het veen opwellende water maakte het echter onmogelijk de inhoud te onderzoeken. In de gehele riolsleuf stond namelijk in no-time een laag van 10-15 centimeter water. Aan de uiterste noordoostkant van het plein werden tijdens een kleine sanering, voorafgaand aan de rioleringswerkzaamheden, de resten van een relatief groot gebouw uit de achttiende eeuw waargenomen.

Het gaat hierbij om de noordelijke zijgevel van het in 1706 gebouwde wachthuis dat gesitueerd was naast de poort en brug die toegang boden tot het ravelijn Wouw. Ondanks dat het rioleringswerk slechts kleine openingen in het bodemarchief biedt heeft het op het Korenbeursplein en de omliggende straten weer veel nieuwe gegevens opgeleverd over de ontstaansgeschiedenis van de stad en haar bewoners. Dit is mede te danken aan de goede samenwerking tussen de Gemeentelijk Archeologische Dienst en de werknemers van de Gebroeders Voets uit Rosmalen die in opdracht van de Gemeente Bergen op Zoom de riolerings- en bestratingswerkzaamheden hebben uitgevoerd.

HET DEPOT OP ZIJN KOP

(Marco Vermunt)

Het gemeentelijk depot voor bodemvondsten aan de Wassenaarstraat wordt momenteel verbouwd en aangepast aan de eisen, die zijn vastgelegd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, ofwel de bijbel van de hedendaagse archeologie). De aanleiding hiervoor is een wetswijziging van 2007. Sinds dat jaar is niet meer het Rijk, maar de Provincie toezichthouder van de depots. In Noord-Brabant zijn dat het provinciale depot van 's-Hertogenbosch en de gemeentelijke depots van Bergen op Zoom, Breda, Den Bosch en Eindhoven.

De provincie wil graag dat vondsten zorgvuldig en verantwoord worden bewaard en hanteert daarvoor de eisen en aanbevelingen van de KNA. Voor de gemeenten betekent dat nogal wat. Zo moeten alle metalen, houten, leren en andere kwetsbare objecten onder speciale klimatologische condities worden bewaard. De depots moeten beveiligd zijn tegen inbraak en brand en bovendien 'toegankelijk' zijn voor onderzoekers van elders. Die moeten in een oogwenk vondsten waar ze onderzoek naar doen, kunnen vinden en de daarbij behorende documentatie kunnen raadplegen. Om te kunnen voldoen aan al deze eisen zijn veel kostbare ingrepen nodig. De provincie is de gemeenten hierbij behulpzaam door middel van een eenmalige subsidie. De gemeente Bergen op Zoom heeft dit najaar een bedrag van € 113.000,- gekregen om allerlei aanpassingen mogelijk te maken.

Klimaatkasten

Het belangrijkste onderdeel is de aanschaf van een viertal klimaatcabines. Ze zijn bedoeld voor de opslag van geconserveerde metalen objecten, voor de opslag van papieren documentatie (de veldwerkmappen en de tekeningen), voor hout en leer en voor de vele dia's en foto's. Elke cabine heeft zijn eigen klimaat: droge lucht en een constante lage temperatuur. Onze 'inloopbare' cabins zullen worden ingebouwd in een kamer die tot voor kort gebruikt werd als fotoruimte. Sinds 2000 worden metalen voorwerpen na opgravingen altijd toevertrouwd aan de firma Restaura in Haelen (L). Eerst wordt in het veld een kritische selectie gemaakt van bijzondere objecten. De specialisten maken er röntgenfoto's van en geven advies omtrent conservering of restauratie.

Na terugkeer moeten de voorwerpen droog en koel worden bewaard om ze voor de toekomst goed te houden. Dat geldt uiteraard ook voor leren en houten objecten, die juist weer niet te droog bewaard moeten worden. Iets wat honderden jaren goed in de bodem bewaard bleef, kan na opgraven, zonder behandeling, in een paar maanden verloren gaan. Bij foto's en dia's zullen veel mensen de wenkbrauwen fronsen: we leven toch in het digitale tijdperk? Toch beschikken we nog over een grote hoeveelheid dia's (en in mindere mate foto's), die ook in een stabiele atmosfeer bewaard moeten worden. Deze voorraad zal uiteraard niet aangroeien, hoogstens met CD-Roms waarop digitale foto's staan. En dat is weer een zorg op zich, want juist die CD's gaan veel korter mee dan analoge foto's. Na 10 jaar is het nog maar de vraag of de doorsnee CD-Rom leesbaar is... een extra punt van zorg.

Verbouwen

Terwijl ik dit schrijf worden de brandmelders geïnstalleerd en vindt een inwendige verbouwing plaats. De bar, nog daterend uit de tijd dat de kelder een feestzaal van de politie was, de keuken en een aangrenzende kamer zullen worden verbouwd tot één nieuwe kamer, die dienst zal doen als presentatieruimte. Bezoekers die iets willen weten over vondsten, kunnen daar ontvangen worden en inzage krijgen in vondsten en documentatie.

Ook kunnen er cursussen voor kleine groepen worden gehouden. Aanvankelijk was er de hoop dat het depot gesplitst kon worden in een gedeelte in het souterrain en een gedeelte gelijkvloers, wat de mogelijkheid bood om ook een museale functie te creëren.

Matthew van Jefko Techniek legt de brandmelders aan

De provincie had dit graag gezien, want zij wil de bevolking meer in contact brengen met het werk van de archeoloog. Zo krijgt het depot van Den Bosch een soort inloopruimte, waarbij de bezoeker zowel de vondsten ziet als de archeologen die er aan het werk zijn. Bij ons zit uitbreiding er voorlopig niet in. Een 'open' depot kan gewoon niet in de bestaande behuizing gerealiseerd worden. Pas over een jaar of vijf bestaat de kans dat er ruimte vrijkomt in de telefooncentrale op de eerste verdieping van het gebouw.

Honderden dozen en mappen

De meeste inspanning gaat evenwel zitten in het op orde brengen van het depot zelf, zowel de administratie als de vondsten. Het depot herbergt op dit moment alle gemeentelijke bodemvondsten van onderzoek sinds 1992 (eerst nog uitgevoerd onder auspiciën van de Rijksdienst, sinds 2003 onder de eigen bevoegdheid). Ook beheert het alle vondsten van de Stichting In den Scherminckel (1966-1988), alsook bodemvondsten uit andere collecties,

zoals die van het Markiezenhof (overgedragen in 1999) en van enkele particuliere schenkingen en bruiklenen. Om alles goed te beheren is een depotbeheersysteem noodzakelijk. Waar we jaren geleden nog bijna alles 'uit het hoofd' wisten te staan en te liggen, is dat tegenwoordig niet meer mogelijk (niet alleen door de ouderdom van de archeologen maar vooral door de enorme hoeveelheid vondsten). Hoewel thans alle informatie wel digitaal toegankelijk is, bestaat er nog geen overkoepelend systeem. Dat gaat er wel komen, in de vorm van het programma 'Archeolink'. Dit programma koppelt veldtechnische gegevens aan de vondstverwerking en tevens aan het opbergstelsel van het depot. Het draait nu al in Breda en binnenkort ook in Den Bosch en Eindhoven. Maar eerst moet nog de bezem door het depot zelf. Dankzij de subsidie was het mogelijk om iemand tijdelijk in te huren, die belast is met het op orde brengen van de honderden opgravingsmappen, tekeningen en beeldmateriaal, het maken van een standplaatsregister en het assisteren bij het herinrichten van het depot. Erik Godin uit Rotterdam zal hier tot februari actief mee zijn. Een van de grootste uitdagingen is het economisch inrichten van het depot dat, ondanks de afmetingen, een vrij beperkte ruimte voor opslag biedt.

Waar is de keuken?

Erik Godin aan het werk

Uitgangspunt is, dat het depot een opslagplaats van bodemvondsten is en geen kantoor of museum. Om die reden worden er extra magazijnstellingen aangeschaft om de vierkante meters zo efficiënt mogelijk te benutten. Dat zal enkele offers vragen. Zo was het voorheen nog vrij gemakkelijk om schoolklassen langs de rekken met vondsten te leiden; binnenkort wordt dat lastiger. Met de geplande uitbreiding van de stellingen zouden we weer enkele jaren vooruit kunnen, maar dan zit het depot wel tot het plafond toe gevuld.

Deselectie

Een van de manieren om de aanwas van nieuw materiaal in de hand te houden, is deselectie. Dat betekent dat er al tijdens de opgravingen een keuze wordt gemaakt: wat bewaar je en wat niet. Een voorbeeld is het eerder genoemde metalen voorwerp. Bij binnenstadsopgravingen worden vaak grote hoeveelheden metalen voorwerpen gevonden, die bij nadere beschouwing meestal spijkers blijken te zijn. Met metaal zijn er maar twee mogelijkheden: ofwel je laat het ijzer conserveren, zodat het roestproces wordt gestopt, of je doet er niets aan.

In het tweede geval zal de roestige spijker na tien jaar tot poeder zijn vervallen. Niet alleen in de vondstdozen van de Scherminckel, maar ook in die van de eerste opgravingen uit de jaren 1990-1995 bevinden zich talloze zakjes met trieste roestbrokjes. Al het metaal laten conserveren is uiterst kostbaar. Wat is bovendien het nut om (stukjes van) spijkers of onbepaalde ijzerfragmenten te laten conserveren? Daarom wordt al buiten in het veld de beslissing genomen om het materiaal (of een selectie ervan) mee te nemen of niet. Een van de regels van de KNA is ook dat er geen ongeconserveerd (onstabiel) materiaal aan een depot mag worden aangeleverd. In het depot wordt het al aanwezige vondstmateriaal kritisch bekeken. Een enthousiaste groep vrijwilligers, bestaande uit Gerriy de Kort, Nollie Janssen, Milly Vroon, Ad van Baal en Carla Kniestedt, hebben alle vondstendozen nagezocht en daar de metalen en het dierlijk bot alsnog uitgeselecteerd. Dit wordt beoordeeld en eventueel alsnog voor een röntgenfoto of conservering opgestuurd.

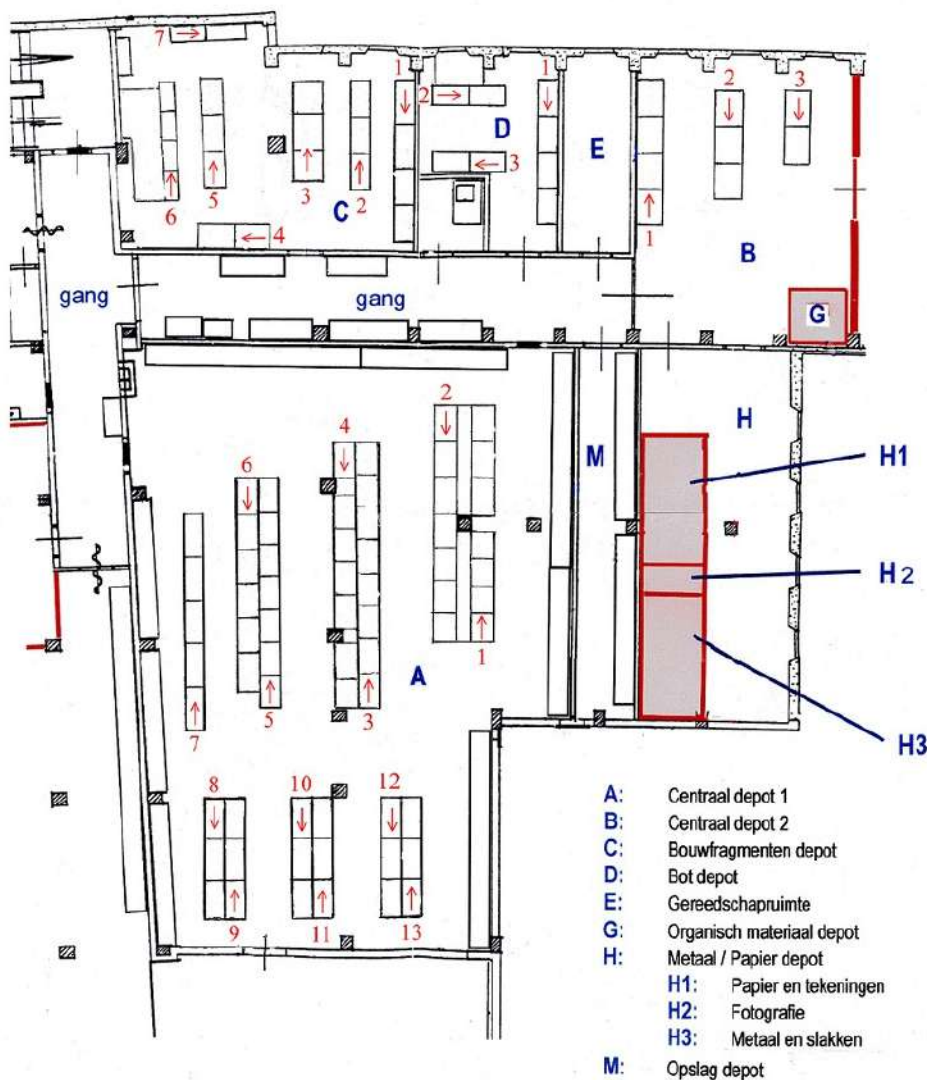
Geen puzzel tafels, maar deselectietafels

Verzamelen

Een ander punt van zorg is de bulk van bodemvondsten uit de collecties van de Scherminckel. Deze collectie werd niet zozeer opgebouwd vanuit archeologische discipline, maar meer vanuit een museale, wat soms conflicteert met de doelstellingen van een archeologisch depot.

Zo werden er in het verleden beerputten opgegraven zonder dat de vondsten ooit gesorteerd en beschreven werden. Veel is zelfs niet eens gewassen. Alleen de complete of bijna complete voorwerpen werden destijds eruit geselecteerd, gerestaureerd en vervolgens aan de collectie toegevoegd. Zo kunnen er in de collectie hele series van dezelfde voorwerpen voorkomen, terwijl uit de dozen soms fragmenten van heel bijzondere voorwerpen tevoorschijn komen. Pas geleden werden er nog drie Romeinse scherven tussen vondstmateriaal van de Dubbelstraat aangetroffen. Eén daarvan is mogelijk zelfs een stuk van een ter plaatse gemaakte pot en uiterst belangrijk voor de geschiedenis van de Romeinse pottenbakkerijen.

Dit gegeven, gecombineerd met een nijpend ruimtegebrek, leidde tot de beslissing om alle oude vondst dozen van vóór 1988 kritisch te onderzoeken. Niet zelden blijkt documentatie volledig te ontbreken. Veel vondsten blijken niet afkomstig van opgravingen of onderzoek, maar werden in groepsverband verzameld en uitgegraven uit braakliggende terreinen in de binnenstad. Eigenlijk zijn het losse vondsten omdat niet zeker is of het om afzonderlijke afvalkuilen, putten of grondlagen gaat. Dergelijke vondsten hebben in feite geen archeologische waarde meer en je moet je dan ernstig afvragen of het nog zin heeft ze te bewaren. Hoogstens kunnen de vondsten herleid worden tot een bepaald pand of, wanneer het pottenbakkersafval betreft, tot een henaalde nottenbakkerij. In dat laatste geval gaat het om waardevol productieafval.

Potscherven

Daarmee komen we tot een van de moeilijkste (maar ook meest fascinerende) aspecten van het stadskernonderzoek in Bergen op Zoom. De stad heeft een bijzondere aardewerkproductie van ruim 800 jaar (de Romeinen niet meegerekend). Bijna nergens in Nederland is zo veel materiaal voor studie voorradig en zijn er zo veel schriftelijke bronnen. Nergens wordt ook zo veel teruggevonden als hier: letterlijk bergen met scherven. Je kunt dat helaas niet allemaal bewaren, en het hoeft ook niet. Het heeft namelijk geen zin om van een schervenstort alle wandfragmenten te bewaren, als die niets toevoegen aan de studie van het aardewerk. In dat geval kan alweer volstaan worden met een selectie. De schervenstort op het Ribbensterrein was meer dan 60 meter lang, 8 meter breed en 1 ½ meter diep.

Het toekomstige Gemeentelijk Archeologisch Depot

Was het van één pottenbakker of van velen? Een niet te beantwoorden vraag, dus de stort werd alleen bemonsterd. Een stuk of tien dozen met scherven was het resultaat. Bij duidelijk te onderscheiden kuilen met potscherven ligt dat anders. Vaak zijn dat stortplekken van enkele mislukte ovenladingen of van afval dat gedurende een of meer jaren werd geproduceerd. Bij zulke 'gesloten' contexten worden alle scherven verzameld, gewassen en gesorteerd. Na het beschrijven en tellen/wegen van de scherven worden alle wandfragmenten (als ze niet tot voorwerpen te reconstrueren zijn) weggegooid. Soms wordt ook van de rand- oor- en bodemfragmenten een selectie gemaakt, bijvoorbeeld als er vrijwel geen vormvariatie voorkomt, wat helaas vaker regel dan uitzondering is bij de Bergse pottenbakkers. Als we dit niet zouden doen, dan zou het depot binnen een jaar helemaal uitpuilen.... denk maar aan de schervenkuilen van de opgraving Fabriekstraat, waar ruim 5 kuub werd verzameld.

De kuubzakken scherven Fabriekstraat

Nog even doorzetten

Naar verwachting zal het depot in de loop van het voorjaar helemaal gereed zijn. Dan staat alles op zijn plek en zijn ook alle vondsten overgeheveld in nieuwe vondstendozen (vaarwel sla-dozen). Ook zijn dan de klimaatcabines operationeel. Een mooi moment om te vieren, in het jaar van "Bergen 800".

DRINGENDE OPROEP

In maart stopt Ank van der Kallen met haar werkzaamheden voor onze Stichting. De nieuwsbrief van 15 maart zal nog door haar gemaakt worden. We zoeken dringend iemand die deze taak gaat overnemen en in februari bij het maken van de nieuwsbrief van maart reeds mee kan draaien.

Nog even ter herinnering: u bent allen van harte welkom bij de boekpresentatie op 2 maart 2012 vanaf 19.30 uur in 'Den Enghel' (Grote Markt 19). Een gratis exemplaar ligt dan voor onze leden klaar.

Tenslotte wenst het bestuur u allen een goede Kersttijd toe en een zeer voorspoedig 2012.

Colofon

Nieuwsbrief Archeologie en Monumenten Bergen op Zoom is een uitgave van de Stichting In den Scherminckel te Bergen op Zoom en verschijnt eenmaal per kwartaal.

Redactie

Ank van der Kallen
Nieuwstraat 4
4611 RS Bergen op Zoom
0164 - 26 51 58
vanderkallen@home.nl

Bestuur SIDS

Jan Hopstaken (voorzitter)
Elvira Adriaansen (secretaris)
Ank van der Kallen (penningmeester/
ledenadministr.)

Frans Heezius
Bas ter Stege

Website

www.scherminckel.nl

Adres Gemeentelijk Archeologisch Depot
Wassenaarstraat 59, 4611 BT Bergen op Zoom,
tel. 0164 - 247138

© Copyright 2011

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudig en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de Stichting In den Scherminckel